

ВПЛИВ ДІАСПОРИ НА РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Автор з'ясовує значення терміна «діаспора», аналізує її роль як чинника побудови держави та вплив на розвиток процесів транскордонного співробітництва. Акцентується увага на можливостях діаспори в державотворчих процесах та поглибленні міжнародної взаємодії між сусідніми країнами.

Ключові слова: діаспора, транскордонне співробітництво, Карпатський регіон, Карпатський єврорегіон.

Автор выясняет значение термина «диаспора», анализирует ее роль как фактора построения государства и влияние на развитие процессов трансграничного сотрудничества. Акцентируется внимание на возможностях диаспоры в государственно-созидательных процессах и углублении международного взаимодействия между соседними странами.

Ключевые слова: диаспора, трансграничное сотрудничество, Карпатский регион, Карпатский еврорегион.

An author finds out the value of term «Diaspora», analyses its role as a factor of construction of the state and influence on development of processes of transfrontal collaboration. Attention is accented on possibilities of Diaspora in state creative processes and deepening of international co-operation between nearby countries.

Key words: Diaspora, transfrontal collaboration, region of Carpathians, European region of Carpathians.

Термін «діаспора» (з грецької «розсіяння») словники тлумачать як постійне перебування (добровільне або вимушене) частини народу на території іншої держави, тобто поза країною походження народу [1, с. 369]. У сучасній літературі діаспорою називаються етнічні групи, які живуть поза країною свого походження [2, с. 304].

Під українською діаспорою розуміють українське національне співтовариство, що проживає за межами Української держави, і головним джерелом формування якого стала еміграція. Хоча українська діаспора умовно поділяється на західну і східну, цілком особібно стоїть та її частина етнічних українців, яка здавна проживає на територіях, що після Другої світової війни увійшли до складу сусідніх з Україною держав – Польщі (300-350 тис. осіб), Румунії (250-280 тис. осіб), Словаччини (80-100 тис. осіб) та інших [3, с. 404-405].

Діаспора – це частина певної етнічної спільноти (народу), що постійно проживає поза межами історичної батьківщини в іноетнічному чи інонаціональному середовищі на правах або зі статусом національно-культурної меншини. Інше розуміння терміна «діаспора» – це етнічна меншина, яка зберігає зв'язок зі своєю батьківщиною, національні традиції тощо [4, с. 398].

Формування діаспори відбувається внаслідок дії тих чи інших чинників, які обумовлюють масове переселення частини населення з однієї країни в

іншу. Прийнято виділяти такі групи цих чинників: соціально-політичні (розпад імперій або мультиетнічних держав); соціально-економічні (кон'юнктура міжнародного ринку праці, трудова еміграція); соціодемографічні (старіння місцевого населення, диспропорції у віковій та статевій структурі й відповідна державна міграційна політика); релігійні; соціокультурні (культурна, мовна та релігійна спорідненість із населенням країни імміграції); військово-політичні; етнополітичні та інші.

Отже, ведучи мову про діаспору, маємо на увазі не лише українців, яких доля розсіяла по світу, а й представників народів насамперед сусідніх з нашою державою країн, для яких Україна стала другою батьківщиною.

Зважаючи на помітний вплив діаспори на розвиток транскордонного співробітництва, зазначимо, що механізм міжетнічних контактів та взаємовпливів ще далеко не вивчений [5, с. 981]. А тому сьогодні, коли центральноевропейські країни стоять перед вибором: жити в мирі і спокої або в атмосфері конфліктів та ворожнечі, які часом починаються з незалежних місцевих суперечок етнічного чи релігійного характеру, – дослідження цих проблем набуває особливої актуальності і значущості.

Питаннями діаспори плідно займаються як окремі дослідники (О. М. Майборода, К. О. Бабак, Ю. Б. Євчак, М. І. Черепаня, М. П. Макара), так і цілі

наукові інституції (наприклад, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», Інститут дослідження української діаспори при Національному університеті «Острозька академія») [6, с. 225]. Тема взаємодії держави та діаспори регулярно обговорюється на наукових форумах, метою яких є вироблення механізмів співпраці із співвітчизниками за кордоном, яких розцінюють як потужний державотворчий фактор, а проведення таких заходів – як інтегральну частину розвитку взаємовідносин держави та діаспори.

Зважаючи на те, що діаспора є потенційним фактором суттєвого впливу на державотворчі процеси, дієвим інструментом політичного, економічного та культурного впливу в країнах проживання, потужним засобом утвердження позитивного образу нашої держави в міжнародній спільноті, ми маємо на маті цієї публікації проаналізувати вплив діаспори на поглиблення транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні.

Гігантська дуга Карпатських гір довжиною 1 500 і шириною 100-350 кілометрів починається на півдні Румунії і, проходячи через територію України, Словаччини, Польщі, Угорщини, Чехії, тягнеться аж до Австрії. На площі 209 256 квадратних кілометрів у цьому найбільшому гірському регіоні Європи з давніх-давен живуть майже 20 мільйонів людей різних національностей. Унікальним є те, що за всю історію між населенням Карпат не було жодних кровопролитних війн чи конфліктів на національному або релігійному ґрунті.

Ментальність корінного населення Карпат мирна, а водночас у міру свободолобива. Тут живуть люди, які свято бережуть традиції, звичаї, самотутню культуру, народну творчість і мистецтво. Розділені різними мовами, діалектами, суспільно-політичними обставинами, але пов'язані суворими умовами гірського життя, вони споконвіку сповідують неписані закони і правила добросусідства [7, с. 4].

В Україні, на думку більшості регіоналістів, Карпатський регіон об'єднує Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області [8, с. 110].

Оскільки ці ж області входять до складу міжрегіональної асоціації Карпатський єврорегіон (площа 162 тис. кв. км, населення 16 млн осіб), яка включає 35 адміністративних одиниць п'яти сусідніх держав України, Румунії, Угорщини, Словаччини та Польщі [9, с. 101], то поняття Карпатський регіон і Карпатський єврорегіон часто ототожнюють.

Волею історії чимало народів зазнали впливу процесів, коли певна їх частина в силу дії різних причин опинилася за межами власної держави, утворивши там свої національні меншини. Така доля спіткала практично всі нації, не обійшла вона і країни, території яких увійшли до складу асоціації «Карпатський євро регіон» [10, с. 117].

У літературі радянських часів дослідники наголошували на історичній спорідненості сусідніх народів, яких єднали спільність походження, мовна, культурна і територіальна наближеність, що стала

тією основою, на якій стихійно формувались нові загальнодемократичні елементи дружби, створювались певні соціально-економічні та морально-психологічні зв'язки [11, с. 14-15].

Як відомо, всі території, що входять до Карпатського єврорегіону, поліетнічні, а в історичному минулому перебували в складі однієї держави – Австро-Угорщини, а згодом окремі з них (нинішня Закарпатська область і округи Словаччини) – у межах Чехословаччини [12, с. 15-16].

Після Другої світової війни контакти між різними національними групами сусідніх європейських країн були обмежені.

Революційно-демократичні процеси на рубежі 90-х років минулого століття призвели до появи на політичній карті світу незалежної України, ініціювали демократизацію в Польщі, Румунії, Словаччині, Угорщині, які після 2004 і 2007 років стали повноправними членами Європейського Союзу.

На сьогодні в Україні поруч з українцями, як титульною нацією, живуть представники понад ста різних етносів, що складають понад 27 відсотків всього населення держави. Для прикладу, у Закарпатській області разом проживають представники понад 70 національностей. За даними перепису населення 1989 р. в області, зокрема, налічувалось 976,7 тис. українців (78,4 %), 155,7 тис. угорців (12,5 %), 29,5 тис. румунів (2,3 %) та 7,4 тис. словаків (0,6 %) [12, с. 16]. Станом на 5 грудня 2001 р. вищезгадані показники виглядали наступним чином: українців в області було 1 010,1 тис., угорців 151,5 тис., румунів 32,1 тис., словаків 5,7 тис. [13, с. 59].

14 жовтня 2009 р. вперше за роки існування незалежної Української держави у Верховній Раді України відбулися парламентські слухання на тему: «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці» [14]. Відзначалося, що зі здобуттям Україною незалежності, вона перетворилася на центр згуртування світового українства. Цьому сприяли схвалення відповідної національної програми дій, визначення правового статусу закордонного українця, якого вже набули близько чотирьох тисяч осіб з понад 50 країн. При Кабміні створено консультативно-дорадчі органи, що опікуються питаннями роботи з діаспорою. У дипломатичних установах понад 30 країн світу діють ради громадських організацій закордонних українців, які сприяють розвитку інших зв'язків із історичною батьківщиною. У 15 країнах відкрито українські культурно-інформаційні центри. Підтримуючи своїх співвітчизників, Україна вбачає в них потужну силу, здатну просувати наші політичні й економічні інтереси за кордоном.

Однак не все намічене в урядових рішеннях вдається реалізувати. З'являються й нові виклики, які потребують оперативної реакції державних органів. Чимало проблем постало, зокрема, у зв'язку з четвертою хвилею української еміграції. У нинішній час потребує розробки відповідної до сучасних реалій стратегії співпраці із закордонними українцями.

На початку нинішнього століття у світі, за різними оцінками, нараховувалось від 150 до 175 млн осіб (понад 3 % населення планети), які проживали за межами країни свого походження, включаючи бли-

зко 12 млн біженців та шукачів притулку. Кожного року ця цифра збільшується принаймні ще на три мільйони [15, с. 5].

Як показує світова практика, держави прагнуть використовувати свої діаспори як потужний націє- та державотворчий чинник розвитку, дієвий інструмент політичного, економічного та культурного впливу в країнах проживання, ефективний засіб утвердження позитивного образу своєї держави у міжнародній спільноті. Вони мають на меті мобілізувати діаспору шляхом залучення та активного використання людського, соціального, фінансового, культурного, політичного капіталу. Для цього створюють в урядах спеціальні відомства, уповноважені займатися проблемами діаспори, розробляють різні програми – повернення співвітчизників, молодіжні, підтримки бізнесу тощо. Практикують проведення форумів, конгресів, конференцій як засіб вироблення механізмів співпраці, запозичення і обміну досвідом.

Активно залучали свої діаспори на всіх етапах входження до ЄС країни-кандидати. Так, 2003 р. відбулася спільна конференція парламенту Польщі та польських громад зарубіжжя, на якій були окреслені два найважливіших завдання діаспори: вплив на уряди 15 країн-членів ЄС у питанні ратифікації договору про вступ і робота над утвердженням позитивного образу Польщі в країнах проживання з метою мобілізації громадської думки в державах ЄС на користь входження Польщі до цієї європейської структури [16].

Стосунки держави зі своєю діаспорою не обмежуються політикою, а й включають цілий комплекс завдань економічного характеру, зокрема залучення інвестицій, розвиток торговельних відносин, врегулювання надходжень грошових переказів. Останнє зумовлює зміни в банківській системі, адже саме банки відіграють вагомий роль у спрямуванні фінансових потоків трудових мігрантів до країн походження.

У політиці багатьох держав пріоритетним напрямом є сприяння для вливань в економіку від діаспори. Як зазначають експерти, мотиваційним фактором для інвестицій діаспори є не лише прибуток, а й ностальгічні почуття, етнічні зв'язки, збережена національна ідентичність, бажання приєднатися до розвитку рідних країн.

Виклики XXI століття, пов'язані з потужними міграційними процесами, творення нових діаспорних структур та змінами в середовищах, які були сформовані в минулому столітті, не минули й Україну. На думку експерта Ірини Ключковської, наша діаспора за різними оцінками, налічує від 12 до 20 млн осіб. Це живий організм, який зазнає впливів та змін, зумовлених рядом економічних, політичних та культурних чинників. Вона вписується в загальну світову діаспорну мозаїку з властивими для неї внутрішніми суперечностями, конфліктами різних еміграційних хвиль, трансформаційними та асиміляційними процесами, на які зобов'язана реагувати держава.

За роки незалежності нашої держави виникло також нове явище – східна діаспора, яка почала розвиватися після розвалу радянської імперії, проте перебуває лише на стадії активного структурування

і потребує особливої уваги й підтримки з боку своєї історичної батьківщини. Народилася й нова проблема – четверта хвиля еміграції з мільйонами наших співвітчизників, якими практично не займається держава, а її завдання частково перебрала на себе церква та громадські організації. Можна однозначно стверджувати, про появу нової української присутності у світі [16]. Проте, щоб ця нова присутність була дієвою та залученою до державотворчих процесів, слід виробити стратегічний напрям співпраці з діаспорою.

Варто переосмислити напрямки зовнішньої і внутрішньої політики держави щодо своїх співвітчизників за кордоном, забезпечити відповідну нормативно-правову, інституційну, фінансову, інформаційну базу як основу для втілення програми співпраці зі світовим українством. Це у свою чергу потребує детального аналізу ситуації, вироблення нової стратегії, спрямованої передусім на збереження національної ідентичності як основи для подальшої спільної роботи для розвитку України.

У питаннях взаємодії з діаспорою нам, як молодій державі, потрібно базуватися на постулаті: українська діаспора – інтегральна частина нашої країни. Підтримуючи матеріально і духовно українські громади зарубіжжя, Держава Україна засвідчить свою здатність проводити далекоглядну політику, яка дасть значні дивіденди у майбутньому як відповідь на сьогоденні капіталовкладення.

Чимало представників різних діаспор (української, угорської, польської, румунської та словацької) проживають на територіях сусідніх держав, що входять до Карпатського єврорегіону і певним чином впливають на інтеграційні процеси. Вони складають досить численні етнічні та релігійні спільноти. За підрахунками словацьких вчених нині на теренах Карпатського єврорегіону співвідношення національних груп наступне: русини-українці складають близько 40 %, поляки – 18 %, угорці – 15 %, румуни – 15 %, словаки – 8 % [17, с. 24].

У травні 2008 року в Ужгороді відбулася міжнародна науково-практична конференція «Реалізація в Закарпатській області державної політики співпраці із закордонними українцями: стан, проблеми, перспективи», на якій відзначалося, що нині численні українські громади за межами батьківщини потребують підтримки, хочуть відчувати, що Україна про них знає, а, здобувши державну незалежність, піклується і дбає. Нового відтінку державна політика співпраці із закордонними українцями набуває у зв'язку зі вступом наших найближчих зарубіжних сусідів до Євросоюзу, а це майже 400 тисяч етнічних українців, які там проживають [18].

Важливим є затвердження Закарпатською обласною радою у травні 2007 року розробленої облдержадміністрацією Регіональної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року [18].

У вивченні і згуртуванні української діаспори певну роль відіграють конгреси україністики, започатковані 1991 року на зорі української державності і покликані об'єднати всіх учених світу, які займаються українознавчими студіями, у єдину родину. Учасниками конгресів, яких уже відбулося сім, за словами

президента Міжнародної асоціації українців академіка Ярослава Яцківа, є ті, хто, з одного боку, покликаний об'єктивно і всебічно досліджувати багатопланові проблеми українознавства, а з другого – популяризувати нашу українську науку і культуру, суспільство, зберігаючи й примножуючи їх надбання [19].

Україністика, як один із напрямів наукових досліджень, займає провідні позиції у світовій науці. Хоча на рідній землі вона не завжди перебуває на провідних ролях, оскільки вимірюється не кілометрами й тоннами, гектарами чи вагонами, доларами та гривнями, а відданістю своїй землі, патріотизмом і саможертвоністю, що для окремих вітчизняних політиків не становить особливого інтересу, – наголошувалося на VII Міжнародному конгресі українців у червні 2008 року в Києві. Політика і культура, – підкреслювалось на конгресі, – два стовпи національної єдності кожного народу, і від того, як вони підтримують цю єдність, залежить майбутнє держави.

27 серпня 2008 року в Києві підписано меморандум про культурне співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Світовим конгресом українців. На церемонії відзначалося, що це

подія історичного значення і означає переломний момент у відносинах з українською діаспорою [20]. Акцентувалося на інноваційності програми співпраці з українською діаспорою на постійній основі, яка має на меті об'єднання українців світу як єдиної потужної культурної і політичної нації.

Попри певні проблеми в житті і діяльності української діаспори [21, с. 148], вона стає все вагомішим чинником розвитку транскордонного співробітництва і утвердження України в Європі та світі.

Ми поділяємо думку про необхідність на національних і міжнародному рівнях з врахуванням досвіду міжетнічної взаємодії національностей в Карпатському євро регіоні розробки і втілення програм гармонізації інтересів різних етносів і конфесій, підвищення їх ролі у розвитку національних держав. Адже, як показує досвід, ми маємо все для того, щоб кордони – ці «рани історичного минулого» – не розділяли нас, а навпаки, сприяли поглибленню контактів та конструктивної взаємовигідної співпраці.

Оскільки багато явищ, у тому числі й стихійних, не визнають кордонів, не розрізняють національностей, людям варто об'єднувати зусилля на основі історико-етнічної близькості або спорідненості, що є реальною передумовою процесів інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краткий энциклопедический словарь. Т. 1 / Сост. А. П. Горкин. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – 687 с.
2. Современная украинская энциклопедия. Т. 4. – Харьков : Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга», 2004. – 416 с.
3. Современная украинская энциклопедия. Т. 14. – Харьков : Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга», 2005. – 416 с.
4. Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2004. – Т. 2. – 528 с.
5. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.
6. Мушинка М. III Міжнародна наукова конференція «Проблеми дослідження української діаспори» / Микола Мушинка // Український історичний журнал. – 2008. – № 6. – С. 225–227.
7. Земля, наближена до неба. – Ужгород : Карпати, 2008. – 48 с.
8. Верменич Я. В. Територіальна організація України як наукова проблема : регіонально-історичний та політико-адміністративний виміри / Я. В. Верменич. – К., 2008. – 160 с.
9. Гарагонич В. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України : практика реалізації в Карпатському євро регіоні / В. В. Гарагонич // Транскордонне співробітництво як фактор активізації євроінтеграційних процесів : Матеріали XVII Міжнародної наук.-практ. конф., 7-8 травня 2008 року. – Чернівці, 2008. – С. 99–102.
10. Гарагонич В. Роль діаспори у розвитку Карпатського євро регіону / Василь Гарагонич // Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації : Тези доповідей другої міжнародної наук.-практ. конф. – Львів, 2008. – С. 116–117.
11. Колесник В. П. Интернациональные связи трудящихся приграничных областей СССР и европейских социалистических стран / В. П. Колесник. – Львов, 1984. – 176 с.
12. Черепаня М. І. Етнокультурні процеси в Закарпатській області / М. І. Черепаня // Кордони єднання. Проблеми міжетнічних відносин у Карпатському євро регіоні. – Ужгород, 2001. – С. 15–22.
13. Етноменшини Закарпаття в умовах ринкової трансформації / В. П. Мікловда, М. А. Лендел, М. І. Пітюлич та ін. – Ужгород : Карпати, 2006. – 96 с.
14. Урядовий кур'єр. – 2009. – 16 жовтня.
15. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н. І. Карпачова. – К., 2003. – 190 с.
16. Урядовий кур'єр. – 2009. – 14 жовтня.
17. Макара М. П. Національні меншини Карпатського євро регіону: історичне минуле, майбутнє / М. П. Макара // Кордони єднання. Проблеми міжетнічних відносин у Карпатському євро регіоні. – Ужгород : Карпати, 2001. – С. 22–27.
18. Новини Закарпаття. – 2008. – 17 травня.
19. Урядовий кур'єр. – 2008. – 27 червня.
20. Урядовий кур'єр. – 2008. – 28 серпня.
21. Бабак К. О. Спільний моніторинг стану задоволення прав української національної меншини Румунії та румунської національної меншини України: шляхом порозуміння до добросусідства і партнерства / К. Бабак // Вісник Держкомнапрелігій України. – К., 2008. – № 1. – С. 142–151.

Рецензенти: Тригуб П. М., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили;
Сінкевич Є. Г., к.і.н., професор Чорноморського державного університету імені Петра Могили.